

בדרך אל העיר

ציוני דרך היסטוריים בין שער הגיא לירושלים:
הצעה לסייע לימודי לקראת יום העצמאות

יוסי שפנייר

מבוא

יום העצמאות לא זכה עדין לעיצוב תכני וארגוני במסכת מסורתית מסודרת. עם זאת, הולן מהחזק הרושם כי הטויל בארץ הופך להיות אחד מעמודי החוווק החינוכיים של החג וההכנות לקרהתו. תפיסה זו עומדת ביסוד הדברים שייכבו להלן.

רשימה זו נכתבה כדי להאריך נושאים שונים בפני המתעניינים העולים לירושלים בדרך המלך, הלא הוא כביש מס' 1. לעומת של הדרכן ערך חינוכי רב, והדברים תופסים במיחדר ביום העצמאות ובימים שלפניו ואחריו. הימים שלפני יום העצמאות הופכים את האורן לאטור עליה לרגל, מתחם הרגשת ייכרין והזדהות עם הלוחמים לחיות העיר במלחמה השחרורה. אנחנו מבקשים לחתק את ההרגשה הזו ולהוסיף לה חכינה. *המסלו'* המוצע זהה, כולל מס' נקודות לאורך הדרך שבין שער הגיא לירושלים. המעניין יכול ליראות אותו ביעף, תוך כדי נסעה ולהסתפק בכך. המעניין להעמיק יותר יכול לעצור ולהסתכל מקרוב, ולצפות על הדרכן מהצד, או מלמעלה, בנקודות צפייה שונות, ותוך כדי כך למלמד פרק מעניין בתולדות הדרכן לירושלים.

הדרך לירושלים מאוזמת תמיד הייתה דרך חשובה שאוותה עשו רבים מעולי הרגל. העולים שהגיעו בעבר הגיעו בדרך כלל מיפו שם ירדו מהאוניה ואוזעו בדרך לבישה לכיוון ירושלים. שתי דרכי קישרו את המשורר עם הארץ. האחת צפונית יותר היא דרך בית חורון, שהיא הדרך הראשית והיא המפורסמת במקורות המקראיים ובמקורות מתקופת בית שני המשנה והתלמוד. דרך זו נונחה במלון השניים וכיוון חווות ותופסת מקום חשוב תחבורת ראי לשכונות הצפוניות לירושלים. הדרך המשנית, דרך שער הגיא, זו הפכה להיות הדרך הראשית לירושלים. ברשימה זו נחמק בדרך המשנית שהפכה להיות ראשית הנושאת כל כך הרבה זכרונות מהקרבות על ירושלים — סמללה המובהק של העצמאות היהודית. כמתבקש נתמך בעיקר באתרים משמעותיים בתולדות מלחמת העצמאות, אך אי אפשר אלא רקע כללי על הדרך ותchanותיה השונות.

על הדרכ וסלילתה

עד שנות השישים של המאה ה'ית', הדרך לירושלים עדין לא הייתה סלולה, רבו בה מאוד מכשולי אבני והרכיבה בדרך קשה. גם הנוף סביבה היה חדר גוני ומשמעים. מיטיב לתאר את הדרך בזורה שיש בה לא מעט ציניות, הנוטע האמריקני הנודע מרק טוין, שביקר באוזר במחצית המאה ה'ית':

כל שהרחקנו, כן גבר החום והארץ נעשתה מסולעת וחסופה, מעכירת רוח ושוממה. לא יתכן شيיהו נתוי אבן כה רבים יותר מאשר הארוויים בחבל עולם זה, אפילו היו כל ד' אמות תפוסות על ידי בicketת סתמים לשך דר שלם, אף עז או שיח לא נראו במקום. אפילו הזית והזבר, יידידה המשובעים של אדמה חסרת תכלית נפקדו مكانן. אין נון משעמם יותר לעין מזה הגובל במבואות ירושלים. ההבדל היהודי בין הרכלים ובין סביבתן, הוא אולי רובי האבניים בתוך הרכלים לעומת שולחן (מרק טוין, מסע מענוגות לארץ הקוש, עמ' 122).

תיאור אחר של הדרך בזורה קצר יותר מפורטת אנחנו שומעים מפיו של שמעון ברמן, נושא יהודי פולני שעלה לארץ בשנות השבעים במאה שעבה.

עד כה התנהל המסע בארץ המשור הקורייה בתנ"ך השווון. והנה נקטים אלו להרי יהודה. בינוות סלעי הגיר התלולים, הדרך בעיליה מתמדת. משני צדיה מונחים או עומדים גושי אבן עצומים. מראיהם כבני אדם מאוכנים — מראה עגום למד: לא עץ ולא שיח בהרים היפים הללו. שוממה הארץ, כפי שנאמר עליה: זהאריך תהיה שמהה (יחזקאל יד ט). ככל שאנו מתקבבים לירושלים כך תרבה השמהה אשר סביבותינו. החמורים המסכנים שוב אין בכוחם לשאתנו. אנו ירדדים מהם ומשיכים דרכנו בಗל עד הגינו לモואה מקום שנמצא בתלמוד. כאן קנה היהודי עשיר (כוונו למושחת ילין), ארמה מאת הפלאים וכאן מצא חורבה עתיקה... ראוי לציין שכן ההרים עגול צורה ומוגרים, כל דרגה בשלושה וגל גובהה ו-7-8 רגלי רוחבה. בימים קדומים פותחו כאן ענפי חקלאות (שמעון ברמן, מסעות שמעון, עמ' 62).

היום השתנו הדברים ודרך זו היא מהחשוכות בארץ, בעין רבים החשובה שככלון ולכנ אף זכתה לוואר כביש מס' 1 במספר הרכבים שנערך משרד התחבורה, נופה הנה ופעילות האדם ניכרת בכל. השממה שלילה דברו נושא המאה הקדומה נעלמה כל האmittה. הדרך אינה סלולה בתוואי גיאוגרפיה מוגדר ולכן קשחה בה ההליכה והנסעה כפי שראיתו למלטה. תחילתה מטפסת דרך זו במעלה הגיא בערך נחל נחשון (שער הגיא), לאחר מכן מטפסת לכיוון הקסטל, יורדת לכין נחל שווק (מצוא) ושוב מטפסת לניטה לעיר.

במשך שנים ובותה הייתה הדרך קשה למעבר ואף מסכנת, עד אשר בשנת 1867 פקר הסולטאן החורכי עבר אל עזיז לסלול את הדרך פירירושלים. הדרך אכן נסללה אך בזורה לא עיליה ולא כוסתה בזפת. את העברדה ביצעו כפריים כעבודת כפייה מטעם השלטונות. כל כפר שכן בסביבות הדרך נאלץ לתורם ימי עבורה לסלילת הדרך או לפדותם בכסף. הדרך

שנסלה דרשה תיקונים רבים, בעיקר לאחר ימות הגשמי. על כך מספר עיתון הלבנון מיום י"ט בשבט תרכ"ט:

בימים 7 באוקטובר העבר החלו לפניות הדורך, לסקלחו ולהרימו ולעשות העקב למשור ברוחב 12 אמות באמת הדורך. ומעטם פחות הממשלה הוטל על כל בני הרים היישבים ליד הדורך, שככל איש אשר יוכל לעבוד במלאת הדרכ חמשה ימים, ואשר לא יאהה לעובד יתן 30 פיאסטטר. גם מאוצר הממשלה ניתן סך 150000 פיאסטטר, גם אבק שריפה וכל החוצבי בהר הנדרש להבקע הסלעים והאבנים אשר על אם הדורך. גם שלחה חרש מתקני דרכים להשגת ולפקח על המלאכה. גם יושבי הערים, כאורחות נגרם התגונבו במתן כספם לעזר בהוצאה הנדרשת לדבר הטוב הזה. והמלאכה נעשתה בידי חורים וכשהשגה פקוחה. עד כי במשך שבעה ושלושים יום נשלהה הרוח מירושלים עד באכ' אל ואדי והחלק הזה הוא היותר קשה להעבר בו דורך, כי כלו מלא סלעים, הרם ועמוקם עיקומים שמייד ושית עלי ימין ועל שמאל, וככל זאת העבריו בו הדורך, גם הימים עושם ובונם שם גשרים במקום מעברות המים בימי הגשם שלא יפסיקו את עובי הרכבים. הכבוד והתליה על הרכב הטוב הזה נואה להפחחה ואשיד באשא, לחות פאליטני, מהה ציעו לפיו הממשלה לעשות הדרכ והפחחה נזיף באשא. פחת פאליטני, מהה ציעו להמלאה והמה חallo ויכן כל הנדרש להמלאה הזאת, הוא בעצמו וככבודו לבש בגדי אחד העם, העושם במלאה, ועםם עליהם לזרום, ולא עזרו חום הנורא ביום, וטל הפרוש על הרים בלילה (מתוך: יהושע בן אריה, עיר בראי תקופה, ירושלים החדש בראשית, עמ' 127-128).

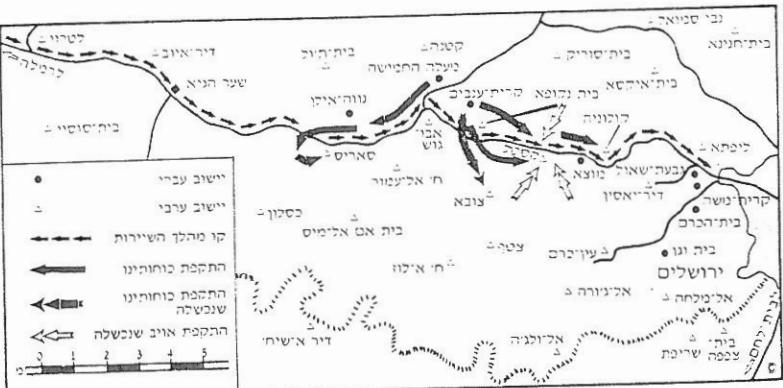
דרך חשובה זו שמשה את כוחות הצבא בימי מלחמה ובעת נסיבות לכיבוש את ירושלים. כוחותיו של גנאל אלבני עלו מכאן לכיוון ירושלים במהלך חורף נובמבר 1917. לאחר מלחמת העולם הראשונה חל שיפור נסיך בדרך זו כאשר באמצעות שנות העשרים, החלו האנגלים לצפות בזופת חלקים ממנה ואף היצבו שומרים שיפקו על תקינות קטיעי הכביש השוניים. ממשלה המנדט דאגה גם לחזות הנופית של צירוי הכביש נתניה ונטיות באזור שער הגיא, תוך סגירות אזורים בצד הכביש כדי לחתן לניטות העזרות להטאוש ולבגדול.

הדרך אל העיר במלחמות השיחור

דרך נודעה חשיבות רבה ביותר כפי שציינו לעלה, בימי מלחמת העצמאות עת היו תושבי ירושלים נצורים ויכולתם לעמוד במצור היהיטה תליה באספקה מן השפה שהגעה בכיבוש זה. מן הרואין להזכיר את עיקרי הדברים שארכו כאן באותה תקופה.

ערכ מלחמת העצמאות מנתה אוכלוסייה ירושלים כ-164000 תושבים מהם 99300 יהודים (כשישית מהאוכלוסייה היהודית בארץ ישראל באותה ימים), 33700 רוב ערב שחי פורום בכפרים רבים, בין נוצרים. סביב הדרכ ירושלים שער הגיא היה רוב ערבי שחי פורום בכפרים רבים, בין הרים שלטו על הדורך לעיר היו: דיר איבן (פאראק אילון), בית מתחסיר (בית מאיר), סריס

קטעי הכביש בדרכם לירושלים. לשם כך ווכו כאלף חמיש מאות חילילים, מספר עצום באוטם ימים. הלחימה במבצע זה התחלקה לאזרור רملיה שם פוצצה מפקדתו של חנן סלאמה, אחד ממנהיגי הכנופיות הערביות באזורי. בחלק המזרחי של המבצע התרcosa הלחימה באזורי הקסטל החולש על הדרך לירושלים. בקרבתו ושולבו יחדיו פלמ"ח וח"ש ונפלו בה לוחמים רבים, על הקרבות בקסטל נספה בתיאור המסלול עצמו.

מפת מבצע נחשון בגזרה המזרחית

מבצע מכבי (48/5-9):

מבצע זה נקרא על שם מכביה מוצרי מפקד שירה שנפל בדרך לירושלים. מטרת מבצע זה הייתה, לפחות את הצורך על העיר תוך כדי כיבוש המושלים והיישובים מצפון ומדרום לבבש. במהלך מבצע זה השתלטו על היישובים: סריס, ובית מחסир. במסגרת המבצע עלו שתי שירות הספקה אל העיר.

לאחר מבצע זה דרך שער הגיא ומזרחה הייתה בטוחה מעט יותר אולם לא כל הביעו נפטרו מושם שמעורב עד אזור חולדה היו כפרים שהפיערו למולך השירות ובמהלך הלחימה במבצעים נוספים יעשו נסונות לשחרור האזור.

תמורות רבות חלו בדרכן אל העיר חלק מהם נצין כאן. כיום הנסעה היא בכביש ארבע מסלולי אורך כל הדורך, בעבר הייתה הריך צרה ודו נחטיבית. וכך הייתה משמעות רבה. בדרך הצרה היה ניתן בקושי רכב להסתובב ואסם היה חסימה בדרכן לא היה ניתן לעקוף. נתונים אלה גנלו היטיב על ידי העربים בזמנן תקופת השירות. אחד מהמשמעותים הבולטים הוא פריצת הדורך העוקפת את ابو גוש. בתקופת מלחמת השחרור הדורך הראשית עברה דרך הכפר ابو גוש, בסמוך לגבעת ערים, משמעות הדבר הייתה נסעה בדרכן כפר ערבי של מולנו לא היה כל כך עזון.

תיאור המסלול להלן יעשה תוך הדגשת אותם אתרים מעניינים לאורן הציר הראשי

(שורש), ابو גוש, קסטל (מעוז ציון), צובא (בסמוך לקיבוץ צובה), קולוניה (מושא), ליפטא (כניתה לירושלים). היישובים היהודיים בין שער הגיא לירושלים היו: קרית ענבים שנסודה בשנת 1920, ומעלה החמישה שנסודה בשנת 1938. יישובים אלו היו נקודות יציאה לכוחות הפלמ"ח שיצאו להגן ולהלחם על הדרכן.

שעות מעטות אחריו שהעוצרת הכללית של ארגון האומות המאוחדות אישרה ברוב של יותר משני שלישים את תוכנית החלוקה בכ"ט בנובמבר 1947, החלו תקירות הרומים בכל הארץ וכן בירושלים ובדרך אליה.

בן גוריון מיטיב לומר את המצב בירושלים ובדרך אליה באותו ימים:

...הנתן ירושלים לא הייתה פשוטה כל כך. מי שמכיר את ירושלים של ימינו אלה (הדברים נאמרו בשנת 1950) — אינו יכול להאר לעצמו ירושלים שלפני שנים רבות. לא היה גוש יהודי רצוף. ירושלים היהודית הייתה רשות של שכונות פזורות בתוך שכונות ערביות: ערובייה של איסם יהודים ואיסם ערבים משלבים זה בזה. לעבריים הייתה הדרכן לירושלים פתוחה מארבעת העברים, מרמאלה, מ לחברון, מיריחו ולטרון. לנו היה דרכן דרכן אחת — לטрон. יהודים ירושלים היו זקנים למזון — ירושלים אינה מייצרת מזון לעצמה. מזון לערבים בא בקהלות מכפרי הסביבה. הכפרים היהודיים היו מושקים — בגليل ובעמק. והובלה מזון ממשקי הגליל והעמק, במרחקים של מאות קילומטרים החוצה מטה אש וממות, יום וליל הייתה אחת האופויות (עלילת גיבוריהם) האדריות והופלאות ביחס בעלות היגנה ובמלחמותינו על ירושלים. נהגי ירושאל ומלווה מפלמ"ח וח"ש, שהביאו יום יום תונבות מימי הגליל העליון והתחתון, עמק יזרעאל ועמק הירדן ליהודים בירושלים, כתבו אחד הפרקים הנזהרים בספר הגבורה של עם ישראל בזמננו.

ימים ליום נשענה התהבורה לירושלים קשה יותר ומוסנת יותר. היה לנו הבטחות ברורות מראשי השלטון ומאת הנציג בעצמו שישמרו על בטחון כביש ירושלים תל אביב, אבל ככל שאור ההבטחות הופרו גם אלה. השירות העולות לירושלים נתפסו על יד יוזו, בית דגן, שער הגיא ולאורך הרים והסכנות גברו מיום ליום. לירושלים הייתה צפיה סכנה רعب, כי חדרו אורחות (בן גוריון, ירושלים במערכה, עמ' 4).

כדי לשמר על קו אספקה פתוח נערכו המבצעים: 'נחשון' ו'מכבי', שמטרתם הייתה לפתח את ציר התנועה לעיר. מתחורי המבצעים אלו עמדו החלטה אסטרטגית מרחיקת לכת של דוד בן גוריון שעמד על קו ירושלים תישאר בשטחה של המדינה העומדת לימים. החלטה זו לא הייתה פשוטה ובמכתה לאחר כל לא בטוחה שסיוכיה להצלחה היו טובות. נסקרו להלן בקצרה את המבצעים החשובים לאורן הדרכן.

מבצע נחשון (15-3/4/48):

מבצע נחשון הוא ראשון המבצעים לשחרור ירושלים. הוא כונה כך על שם נחום שושני מפקד המבצע באיזור ירושלים שנפל בקרבות באזורי. שם זה גם מרמז לנחשון בן עמנור שקפץ מראשון למי ים סוף בדרכן מצרים לארץ ישראל. מטרת מבצע נחשון הייתה השתלטות על

ברוך אל העיר

עליהם שכר קהווה. באotta שעה עמדו מושתני הבית ומשקים את ישי העגלה, בין שוחטים לשוחות וכן שכן רוצחים לשוחות, ומשלימים על כורחם פ' כמו מרוכבה משוכס קטנה זו שורה, ומתקנאים בחכירותם שנדרשו ונכנסו לבית. ולאחר שנותרו, עמדו והוציאו את אמתותיהם ונטלו מכל מה שהכינו להם צידה לדרך, פת וותים וסדרדים וירקות, ושבו וסעדו ליבם (שי' עגנון, תmol שלשים, עמ' 362).

בימי מלחת העצמאות המקום היה שומם ונשלט בידי מלחף הסמור: דיר איוב. דיר איוב היה כפר ערבי ששכן בקילומטר צפונית מערבית לחאן, מעהר השן של ח'ל נחשן ונשלט על המקום באש. נקודה זו הייתה נקודת ציון חשובה בעלת משמעות פסיכולוגית וכל מליוי השירות ציינו שקטעה זה מורה, רמת הכוונות והמכוננות להגנה היו עולמים. כיון שמנקודה זו הנסעה התנהלה בציר נשלט משני צידיו. מחד השני של הכיבוש וקצת מערכה ניתן להבחין במצדית התורכית. בדרךנו לירושלים נסתפק בצפיה עלייה מרוחק, כיון שכדי הגיעו אליה צריך לחצות את הכביש הסואן.

2. מצדית תורכית

המצדית נמצאת מעט צפונה לתחנת הרכבת, אם באים מירושלים ניתן להכנס בדרך העפר חמימים מטר ואז מגעים לאטר. מצדית זו היא אחת משורות מצדיות (שבע עשרה במספר בין יפו-ירושלים), שנבנו בתקופה הטורקית לצד הרכבת לשם שמירה עליה. אכן שננו החיליס בគומה התוחתונה שצורתה מרופפת, יכול לצפות למרחוק ולהבחין בעיטה סביב. כוון מוקפת המצדית בעיצים ואין ממנה אפשרות חצפית, אולם בעבר, לפני ניטעת העצים, אפשר היה לצפות מכאן לכיוון השפה ולראות את השירות המתקשרות ולהגן עליהם בשעה הצור. כמו כן גבו החיליס במקומות מס על השימוש בדרך. המצדית מוקמה דרока כאן בגל חסיבותו האסטרטגי של האזור נקודה בקרה על הכניסה והיציאה משער הגיא. לאחר שצפינו נמשיך בדרךנו מורה. נחזר לבבב הראשי לכיוון ירושלים.

3. רכס משלטים ורכס השירות

תוך כדי נסעה כדי לשים לב, שאגחנו נסעים בגיא ומפני צירינו ורכסים, אותם רכסים השלוטים על ציר הנסעה המפותל, מצפון לנו (משמאלו) רכס משלטים, הוא מכונה כך בגל שני משלטים (על פי המספרים של מלחת השחרור: משלט 7 ומשלט 10) הנמצאים עליון. על משלטים אלו נוצרו קרבות קשים במהלך מלחמת השחרור, על מנת להחזיק בהם כנקרות מפתח על השליטה על הדרך, משלטים אלו נקבעו סופית על ידי לחמי פלמ"ח הראל במסגרת מבצע 'מכבי' בין 14-7 למאי 1948. מימין (מדרום), רכס אחר המכונה רכס השירות, רכס זה גם הוא שולט בצורה מדרימה על הכביש ולבן חטיבתו. גם ברכס זה מוקמו מספר משלטים (משלטים שכנו 15, 16 נמצאו בהר ארונה, משלט מס' 21 היה בהמשך הרכס) משלטים אלה נתפסו גם הם במהלך מבצע 'מכבי' בחודש Mai 1948 ואת במסגרת השתלטות על האזור ועל הכביש (בית מחסир (בית מאיר), כדי לפנות את הדרך

בוואה ירושלים. ורכנו מתחילה בשער הגיא במעבר הבולט שבין אוור השפה המאפיין בגבעות, לאוור הרי יהודה הבולטים בגובהו הרבה יותר. בńקודה מגענו ואנו חנו נמצאים בפתחו של שער הגיא. כיין שו נקודה אסטרטגית לאוור כל הדורות נכל להבחן בה בכמה שרידים הקשורים לכך. את הטיר שלנו נשעה בכיוון ירושלים. נוד מהכיבש הראשי לכיוון בית שם, מיד אחר המחלף יש פניה שמאלה לכיוון החאן — תחנתנו הראשונה.

אתרים בדרך שער הגיא-ירושלים

1. החאן וסביבתו

בסמוך למבנה החאן ישנו מגרש חניה שם ניתן להשאיר את הרכב ולצפות במבנה. ביוםים אלה (קיץ תשנ"ח), המבנה עבר שיפוץ ויופיע בקרוב למוזיאון על תולדות הדרך לירושלים, במסגרת פראר ובין, כשהעובדות השיפוץ יסתימנו יהיה ניתן להכנס ולהתרשם, עד אז נוכל ליהנות מיפוי המבנה מבחוץ.

עם סלילת הכביש לירושלים, בשנות השישים של המאה שעברה, נבנה החאן או בשםו الآخر 'מלון הרי יהודה'. החאן נמצא בערך במרכזו הורק בין ירושלים לפה. הוא נבנה במקום זה כדי שהנוסעים בין שתי הערים יוכל לנוח ולהתארגן כאן, לקרות המשך מסעם. החאן הוקם על ידי הווילאים והם החלו אותו ליוזדים. במהלך שנות קיומו היו לחאן חוכרים שונים. בין החוכרים היו: משפחת סלנט — משפחה יהודית מפורסמת, אחיהם חכירה את המקום משפחתו ורוכח, אחד מבניה נהיה לימים ראש עיריית תל אביב. כך עברה החכירה עד לשנת 1921. אז פרצו המאורעות באיזור, פחד נפל על החוכרם ודם זבוב את המקום. סיבה נוספת לנטיית החאן היה העובדה שהרכבת לירושלים קנחה לה נסעים רבים, וכמות הנוסעים שעבירה בדרך הלכה ונחמעטה. בשנות העשרים נזוב החאן ולא חזרו אליו עוד.

חאן היה בני שתי קומות. הממשלה התוחתונה וועדה לבתונות והקומה העליונה לרובכיהם. לעתים רבתה הצפיפות במקום, ועובדיו אורח נאלץ לון על הרצפה. כל המתארח בחאן היה חייב בתשלום עבור כוס קפה שקיבל, אף שלא תמיד שתה, כיון שנכראה לא היה הקפה מושוכת במילוי. תיאור מלאך של אותן ימים בחאן מתאר שי' עגנון בספרו תmol שלשים:

כאן במקומות זה עומד בית ישן, מטבחו ולמטה הוא אודורו, ומטבחו ולמעלה הוא בית קהווה. דולקת כירה גורלה ווילה קומקומים גדולים. עמדו כמה נסעים ונכנסו. מקצתם השתחוו על הקירקע, ומקצתם בקשו מקום לעצמותיהם. כל המקומות כבר תפוסים. זה שוכב בצדיו של והזה ידיו על כרסו. זה מקופל כעובר במעיין, וזה ראשו על כרסו של והגליו לצד חוטמו של חברו. משתי הרים מהרים ורכסים, וביניהם כוסות וקיתוניות של קהווה, שופכים חזים על היחסים ומוהגים חזים לערים, בין שוחטים לשוחות, בין שכן רוצחים לשוחות, ומשלימים על כורחם פי כמה מרובה משוכס קטנה זו שווה. והם מתרעמים על עצם שנכנסו למערת פריצים זו, והרי יכולם היו לעשות כשם שעשו אחרים שנשתינו בחוות הגללה ואין

שצינו קודם המשוראים היו בניו בחלם בקורס סנדוויץ', שהיינו להם את ההגנה מפני ירי. בגלל מגנן זה שהוסיף משקל למשאות התנהלה הנטעה באישיות והיה צריך לתפוס מהסנה בתוך הרכב המוגן. תיאור של נסעה ברכב משוריין כזה מתאר אחד מלאוי השירות:

תאי הנג' של המשאות היו מודפנים בלוחות פלדה, ככלומר משוריינים פחות או יותר. שתי דלתות בצדדים ושני צוורים בחלקה הקדמי של הקבינה, במקום חלונות. את אלה היו פותחים רק כאשר המצב אפשר ואת. בשער הגיא הינו סגורים את התא הרטמי ו록 חרץ קטן נשאר פתוח, דרכו ואה הנג' מטרים ספירים מהכיביש. בעלייה להר הינה המנווע מתחלה מרוכ מאיץ והחומר שנפלט אל תוך תא הנג' הסגור היה לא נשוא. גם הנורה הדולקת מעל ראשו של הנג' הושיפה חום. לא יכולנו לכבותה, כי האור שבקע בעד החירץ היה כה קלוש, שלאלא הנורה הינו מוגשים עצמוני לכוונים באורך מיטים אפל. הוועה נירה מעליינו פלגים פלגים (יונה גולני, מימנו של נג' תש"ת, עמ' 24-23).

כמו תיאור זה קיימים תיאורים של מלוחים נספים המתארים את הקושי, הפחד והחשש שהוא קיים בנסעה זו לירושלים. הרבה פעמים הנסעה הייתה מלאה ביריות שהסתימו בפצעים והרוגים. רבים הם טיפורי הגבורה של הנגים ומאתחים בשירות אל. טיפור קטן ידיג את קשי הנסעה:

באחת השירות, פגע באותו של איתן שם מקובל מזורע, ברוך חדור שוריון. הקלייע חדר דרך השריון ופגע בהזווחו של איתן. תא הנג' היה חשוק והנג' השני לא הרישע במה שארע. איתן ידע שעמיוו לקבינה לא מונסה בהנעה בשער הגיא עלן כן לא סייר לו שהוא נפצע. הוא רק ביקש אותו שיעזר לו להזוק את ההגה, מושם שהוא נעשה 'קשה'. איתן לחץ את הפעע לגלגל ההגה וכך עצר את הרם. כך הם נסעו, עד שהגיעו לקרית ענבים. רק שם גילה איתן שם מודע שהוא פצע, ובמאצים רבים הצללו אותו. גבורה כזו נגגים בשירות ירושלים לא פעם (יונה גולני, מימנו של נג' תש"ת, עמ' 25).

חוך כדי נסעה נשים לב לשדי המשוראים הנמצאים בצדיה הדרק, זכר לנופלים בשירותם ברכם לעיר כפי שהתייחס לאחר ואת חיים גורי שהייתה בין הלוחמים בדרך אל העיר בשירו המפורסם 'bab al waad':

שירות פרצו בדרך אל העיר
בצדיה הדרק מושלים מהינו
שלד הכרול שותק כמו רעי
bab al waad!
לנצח זכור נא את שמותינו
bab al waad, בדרך אל העיר...

מפוזעים שהתנפלו על שירות משני הרכסים. לאורך שני הרכסים נפרצו דרכים ומוקמו בהם שלטי הסבר במסגרת הכשרת המקומם לטילים חלק מפרק על שם יצחק רבין. יצחק רבין שהיה מפקד חטיבת הראל במהלך מלחמת השחרור, לך חלק מרכוי בקרבתה על הדרך לעיר. ניתן לעורך סייר רגלי ורכוב בשני הרכסים ולצפות לכיוון הכביש ומערבה לכיוון השפלה, במסגרת זו לא נרחב עוד.

משלטים ושירות: כאן מתבקש הערה על המונחים "משלטים ושירות". שמות אלה משמרים מונחים צבאיים ממלחמת השחרור. משלט היה שם של גבעה שלטת שיש יתרון צבאי בהזקתה ובהגנתה. הרבה מהקרבות ניטשו על משלטים ולבן הם מוספרו לפי סדר מקומות בשיטה.

השירותות היו כינוי לគוצת הרים כלילו וככ שנוו ליישובים נצורים מהם משוריינים ביציפי שריון דק של בסיס עץ (הילו כונו סנדוויץים, כיוון שנבנו משתה דפנות מתכתית ובאמצע עץ או חוץ, המזכירים צורת סנדוויץ). חלק מהמשירות היו משאיות בשירותם או חיות פשוטות. המשלטים והשירותות היו חלק מההו הצבאי של מלחמת השחרור ונוכרו הרבה בשירות התקופה וטיפורה.

לאחר נסעה של שני קילומטר נבחין בכיביש המתפצל לשניים, נאיט מעט ונעיף מבט שמאלה (צפונה). נוכל להבחין בשידורים של מבנה קטן והוא האות הבא שלנו, אליו לא נרד ורק נציג מעט פרטם עליו תוך כדי נסעה.

4. **קביר שייח'** אימאם עלי המבנה הקטן עם גומחת התפללה לכיוון דרום, מעידים על שימוש במקומות לצרכים דתיים של המסיבים לבניה המקודש נשתרמו עץ אלון וחית, המשתקמים לאחר שרפה שהיתה במקומות בתחילת קיץ השנה שעברה. עצים אלו הגיעו לממדים גדולים ולא ננדטו בגל קדושה המקומם. אימאם עלי זה הקבר כאן על פי המסורת המוסלמית, ידוע עשויה ניטים וסבירו נרומו אגדות שונות והוא יזכה עקב כך למקומות קבורה שונים.

5. **בית המשאות התהثانון והמשוריינים** במלול הנסעה אנחנו חולפים מדרום (מיימן) על פni בית המשאות התהثانון, המשמש כנקודות הזנקת המים לכיוון העיר. הבריטים בשנת 1936 בנו קו הספקת מים לירושלים שהחל באזור וראש העין דרך שער הגיא, ובדרך היי מס' בתי משאות שדרחו את המים במעלה ההר. כיום ניתן לראות את בניי המשאות בוצרות מבנים גדולים ובاقיות טוביה היה היחיד שקישר את ירושלים עם מעינות ראש העין שהם מקור המים הגדול ואיכותם זהה באזור (גם כיום רוב המים של ירושלים מגיע ממעינות בהבדל אחד שכיוון קיימים אربעה קוי מים). העורבים ידעו את השיבות המים לעיר ולכן חיללו בכו זה לעיתים תכופות כדי ליבש בצמא את יושבי העיר ולהחמיר את מצבם.

המשוריינים: המשוריינים עצם הם שירד אילם לאוון שירות שטיפסו בהר להביא הספקה לנוצרים, כפי

נדר חזה לרכיב נחוור חורה לככיש הראשי ונמשק מזרחה קילומטר וחצי. בנקודה זו קיימת פניה שמאלה לכיוון קריית יערם, נפנה שמאלה. דרך זו תוכל אותנו לכיוון קריית ערים דורך אבו גוש למושב בית נקובה ושם נחוור לככיש המהיר של היום. בדרך זו שבה יישע אנחנו עקיבים אחורי הדרך של מלחת השיחורו טרם נפרצה הדרכ שבה עוכרת התהבורות כיוום. לאחר שנחלוף על פני תחנת הדרק והכנסה לנוה אילן נמשק ישר ונחלוף על פני הכנסה ליישוב תלו סטן נגייע לתחנתנו הבאה הקשורה לנושה הסיוו: משתרת אבו גוש.

משטרת אבו גרש

מיין לדרך (מדרום) נמצא מבנה המשטרה, הוא נבנה על ידי הבריטים בסוף שנות השלוישים חלק ממערך האבטחה של הדרך לירושלים. לאחר שהבריטים עזבו את המקום באפריל 1948 שימוש המקום כמפקדת חטיבת פלמ"ח – הראל במשך כמה חודשים. בתקופה זו ישבו כאן כוחות שוניים. המקום התרפס בגל אירוע שהיה בקרים עם האלוף דוד מרכוס שכונה: מייק' סטון. דוד מרכוס היה מתנדב אמריקאי שבא לעזר שיטות לחימה שונות למפקדי הפלמ"ח, לאור נסינו בכבא אורה". מתווך נסינו הצבי העשיר הוא שימש בתקופה מסוימת כמפקח חוות ירושלים. בן גוריון שהבחן בכישורייו רצה למנוחו בשלב מוטים בסגן הרומטכ"ל. לאחר מעורבותם במבצעים שונים במהלך מלחמת השחרור הוא מצא את מותו כאן. סוף דרכו של מתנדב זה היה באחד עשר ביוני 1948 ביר' בשוגג, על ידי אחד משומריו המבוקש.

מכאן נמשך בנסעה דורך הרים אבו גוש שבשנים האחרונות עובר מהפרק והופך להיות מרכזו בילוי ומסעודות לתהירם. נוכר שבמהלך מלחתת השיחורו ואז היה הדריך היחיד לעיר, לא כל מרכיב הבלתי סביר. כשהשיירות הגיעה לאוזר זה יכולו לנשום לרווחה, החלק הקשוח של רדרר הינה מאכלה בפה ושובו להרשותו.

אשׁוֹן שְׁוֹן וְיָוָן, מַהֲרוֹ. בָּסָמָקְןִּים הַקִּירבְּצִים מֵעַל הַחַמִּישָׁה וְקַרְתִּית עַנְבִּים. אַנְחָנוּ בְּדֶרֶכְנוּ לְעַבְרָת חַנְתָּנוּ הַבָּאָה הַקְּשׂוֹרָה בְּמַלְחָמָת הַשִּׁיחָרוֹ, הַקְּסָטָל. לְאַחֲרָת שַׁחַצְנִי אֶת הַכְּפָר אָבוֹ גַּושׁ נְגַע לְגַשְׁר הַחוֹצָה אֶת הַכּוֹבֵשׁ יְרוּשָׁלָם תֶּל אֶבֶיךְ, נַעֲבֹר עַלְיוֹ וְנַחֲבֹר הַזָּהָר לְכַבְּשֵׁי הַרְאֵשִׁי. שְׁנִי קַילְמַטְרָ מְזֻרָּחָה יְבִיאוּ אֶתְנוּ לְמַחְלָף הַרְאֵל נְפִנָּה בּוֹ דְּרוֹמָה (מִינָה) כַּתְּשִׁלּוּם).

ג. הקסטל

אתור הקסטל בלט מאד בשטח, בוגל ונובה. יתכן כי כבר בעבר נרמו עליו במרקורי, יש מהומאים את ההר הזה כ'הר עפרון' המוכר בגבול נמיין ויהודה יותר או הגובל מראש ההר אל מעין מי נפהח (מעין ליפטא). יצא אל ערי הר עפרון...' (יוושע טו ט). בתקופות שונות שימש המקום כמצור, שכן והי נקרה אסטרטגי על אם הדרק, הומאים הקימו כאן מבצר אחאריהם הקימו במקום זה הצלבנים את מבצרים וכינו אותו 'קסטליום בלור' (מצודת יפה וו). המקומות התפרסם במיזוח בתקופת מלחת העצמאות, בשל שליטתו על הדרך לירושלים. ערכו על המקומות קרובות ממש ימים מספר כדי לבושו ואתו מידי העربים. הקרכות נערכו במהלך הימים 3-8 באפריל 1948. במהלך הצליחו בחחות החיטבת הראל לבוש את המקום,

המשוריןאים המוטלים בצדדי הדרק נוחתו במצבם עולם לגבורות מלוי השירות. סמרק לכל משוריין כחוב על הסלע ארוך נפילתו. המשוריינים לא היו יכולים באיכות טוכה וועשות השנים באקלים הגושים פגעו בהם קשות. בשנות תשנ"ז הם שופצו בקבירן בארות יצחק.

נמשיך בנסעה ועוד שלושה קילומטרים מזרחית חביא אותו לאנדרטה הנמצאת ממשאל לבביש. האנדרטה היא בדמות צינורות הפונים לכיוון ירושלים. ניתן לנפות שמאלה לחנות את הרכבת ולטפס לכיוון האנדרטה. מי שمعدיף להשקייף על האנדרטה מרוחק יכול לשכת בצל העצים ליד שולחנות מסודרים ולהobicט מרופך.

6. אנדראט פורצי הדרך לירושלים

האנדרטה בנויה מכבוץ ציורות המודקרים ב昵צ'ב לזכיש בעלה הגבעה. היא תוכננה על ידי נעמי צרלינגן. אנדרטה זו מסמלת את רצונם העז של החלמנים על ירושלים לשחרור את הדרך העולה אליה, כדי להקל על מצוקת תושבי העיר בעת מלחמת העצמאות. אנדרטה זו הופיעה על בול של דואר ישראלי לחיליק צה"ל בשנת 1967.

האנדרטה בנויה על גבעה, שעלייה מצוים שירדים של חוה עברית נטושה בשם חורבת זונקליה. גבעה זו שימשה את כוחותינו כעמדת מגן וצפית בדרכן העולה

על ירושלים. עמדה זו פוצצה על ידי הכוחות העבריים בليل 28-29 בינואר 1948. גבעה זו כונתה משלט מס' אחד וממנה מועבה מנה את המשלטים שמצפון ומדרום לכיביש בסדר עוליה עד מספר עשרים ושניים. מול האנדרטה בצד השני של הקביש נמצאה היישוב שואבה שעלה לקרקע בשנת 1950, והוא נקרא כך על שם תחנת השאייבה שבישוב שנזקינה מים לירושלים עד היום. מעט מועבה לשואבה במקום שבו מצויה תחנת הדלק כיום היה הכפר סרדי שהיה בין הכנסיות שהיכלו בשירותם בדורם לעיר. את תחנת השאייבה ניתן לראות ממול מבנה גדול בצבע חום וחולנות קטנים בחילוק העליין. זהו בית המשאבות העליז המושך

את זורמת הימים מבית המשאבות התהנתן שסקורנו קודם לכך בthanuna מס' 5. צומת הדרכים עלייו אנחנו צופים מנוקודה זו, נוצר עם כביש המגיעה ממערב מכיוון המושבים בית מאיר ושורש. רואו להזיכר שדריך זו הייתה, בתקופת מלחמת השחרור הקצתה העדרכניים, וכך יכולו להעביר בה הספקה לירושלים בכיתה. דרכו זו מטרתה הייתה להעביר הספקה בסמוך לקווי האויב מבל שאללה יבחן בכאן, הכנני 'דרך ברומה' בא לה מדרך דומה ששירתו אותה מטרה לפניו מלחת העולם השנייה, שלללו כוחות נשות הכרית מצפון ברומה ולסין, במגמה לעוזר להם במלחמות ביפן. מאז כונתה כל דרך אՐעית שהוכשרה, כדי לעקוף שטחים שבידי האויב — 'דרך ברומה'. על שום הדרמן בתפקיד הוואל השם לאן. בנקודה זו חוזרת התחברה דרך ברומה שלנו עם הכביש הראשי.

בדרך אל העיר

במלואות עשרים שנה לכיבוש הקסטל. גם קרייקטורות שונות צוירו על אתר זה. בזמנן שהככיבש עוזיין היה צר הילה העליה מעלה הקסטל נמשכת זמן רב, במיוחד אם תקענו אחרי רכב כבד ולא יכולת לעקוף אותו בגל הרובב הבא ממולו. הכרעה הרוחות גרסה: 'אם תירדם בקסטל, תחזרו בהדרה'.

חותם דואר

20 שנה לכיבוש הקסטל, מעוז ציון.
כ"ח אדר תשכ"ח.
מעלה ציוויל הקסטל על פסגת ההר.

אחרי כיבוש הקסטל

(שרטו מהעתונאות)
בפסגת הקסטל כובע גרכ', שחבשו לוחמי הפלמ"ח באותם הימים. שיירה גדולה בפיקוחו הכבש, המובילה מזמן ומחמשת אל ירושלים הנצורה.

במקום ניתן לראות מספר מבנים שם שרידי כפר המבצר שהיה במקום, תלולות קשות רידים לביצורו המקור בתקופת מלחת השיחורה. בראש המבנה מפת חבלית המרגישה את התוואי הגיאוגרפי של האזור שנראה היטב בתצפית.

נזרו לרכב עם הרכב נזרו לכיבוש הראשי לכיוון ירושלים. נמשיך בנסעה מזרחה לכיוון העיר, בסוף היורדה לאחר כשני קילומטר מגיעים לモוצא תחתית מצפון (משמאלו), ניתן לראות את אחד המבנים הקדומים במקום, המשמש כיום כבית הכנסת. את הרכב ניתן להנחות בסמוך לבית הקפה הנמצא מדורות (מיינן), בסמוך לפניה לכיוון בית זית. לאחר חנית הרכב יש לעبور את הכביש הראשי במעבר תחת קרקעי, להזoor מעט מעורבה עד לאזור.

אולם נסגרו בשל התקפות נגד של העربים. בסופה של הלחימה נשאר המקום בידי חיל חטיבת 'הראל', לאחר שני הצדדים סבלו אבדות קשות. בין ההרוגים הערבאים היה מפקדם הנערץ, עבד אלקדר אל חוסני, שנלקח מושה הקרכב ונקבר בהר הבב, מקום בו נקברים גיבורי האומה הירדנית. סיפורו מותה של עבד אל קדר עולה מידי פעע לכותרות, לאחרונה נערכה פגישה של סגן מפקד הכוח בקסטל, יעקב סלמן עם בנו של עבד אלקדר: פיטל חוסני. בשיחה ביןיהם עלה נושא הקרכב בקסטל ממנו חתبهו מספר פרטיטים על קרב זה: או ר' ליום שמנוי באפריל 1948 לאחר שלמן סייר למקום הוא עמד בעמדה וכך הוא מתאר:

...ואז הופיעו שלוש דמויות לא מזוהות בשער בגין המפקדה. "אהלן يا ג'מעה" (שלום חברים), קרא קרמיול (שם של חיל ההגנה, שעמד במשרת עם סלמן) עבר השלושה והניף את ידיו בשמייה. סלמן וקרמיול נשמו לרווחה. הם היו משוכנעים שהשלושה הם היחידים החלוץ מכוח התגברות של אריאלי. "הלו בויס", באה התשובהanganlit, והשלושה המשיכו להתקדם לעברם. סלמן התעשה ראשון, הרמוניות נאו לו וזרת והוא קרא אל קרמיול. "מיאו, זה לא משלנו, תלחץ". קרמיול ירה ובכזרו הראשון התמוטטה אחת הדמויות. שתי האחרות מילטו לתוכה האפלה וברחו דרך הטרסתה בהר. סלמן וקרמיול רצו אל הרמות השורעה על הארץ. הגבר שנפגע לבטדרס בירטוי ומכתני חזק — מדים ששימשו גם את חבריים וגם את אנשי ההגנה. לצידיו היה מונח מקלע מיוחד שלא הספיק להפעילו. בחיפויו שעשו בגדיינו... נמצאו אקדח מוצהף שנשיני עיטים עשוים זהב... מרדיי גזית מפקד הפלוגה שהגיעו למקום, לשם היירוט... הגיע למסקנה (לאחר עיון במסמכים שהיו לפניו), שמדובר בקץין בכיר מאוד. (מעריב 29 באפריל 1998).

יותר מאוחר הגיעו הידיעה על מותו של המפקד הנערץ במקומות ובעקבות כך באה התקפה מסיבית ערבית בשעה 11 לפני הצהרים. בסופה של קרב נסגר כוחות ההגנה מהמקום בהשאים בשטח עשרים פצועים שנheroו ונשטו על ידי הפורעים, ביניהם היה גם קרמיול, האיש שהרג את עבד אלקדר אל חוסני.

הווצה לאור מטעם ממשלת ישראל
יום העצמאות תש"א/1951

אתר זה הפק לסלול של גבורה בלחימה על הדרך לירושלים, לקרה יום העצמאות תש"א (1951), הוציא בול עם מראה הקסטל עליו. בשנת תשכ"ח הנפיק הדואר חותמת מיוחדת,

הקרקע. פרנסתם של התושבים ה证实 על חקלאות, ייצור יין, בית חרושת לרעלפים במקום ואכטניה. היישוב לא היה גדול וערוב מלחמת העולם הראשונה מנתה כ 40 נפש. יישוב זה סבל בימי המפרעות של 1929 בהם נהרגו מספר תושבים ואורחותיהם שהו במקום (בז' 24/8/29). אחת המשפחות המקומיות ששבלו אבירות היה מפתחת מלון. מרדכי, בן נומנה לימים כרמטכל' השישי של צבא הגנה לישראל. תושבי מוצא לא ידעו מנו עד לאחר תקופת מלחמת העצמאות, אז פנו כפרי האזרע מושבם מהתושבים הערבים. לצד הכביש נוכל להבחין במספר אתרים ששימשו את תושבי מוצא בתקילת דרכם וחילוק ממשש עד היום לשימושים שונים. המבנה לידו אשר נמצאים שימוש בעבר כמלון בבעלותה של משפחת ילין, בתקופה אחרת כבית ספר לילדי מוצא וכיתם כבית כנסת. מול בסמוך למקום שהשרנו את הרוכב נתן לרוואת מבנה עם ארוונה גבריה ששימש כמפעל לייצור רעלפים מהחואר המצוי בסביבה.

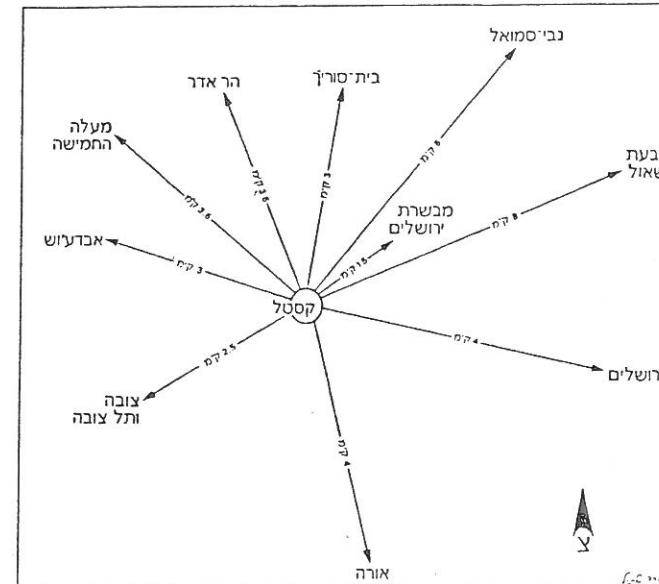

האתרים במקור וסבירתה (מトーク: טבע וארץ כח/6 (תשמ"ו), עמ' 49)

נחוור חזקה לזכוכ ונמשיך במעלה ההר למרגלות גבעת שאל לכוון ירושלים. נעבור את הכניסה החדש דרומה (ימינה), המכונה 'גינוט' חרובו', נמשיך ישר ונגיע לצומת הפניה צפונה (שמאלה) לרמות. נחצה את הצומת ונעמרד בצד מפץ החגניה של האוטובוס, כדי להטיב את מכתנו אסורה

10. תכנית על השיירה בכנסה לעיר

געכו נטפו ז' וחגינה, נפחה מבטנו לאחריו נערף מבט בכביש וגם בתמונה שירית ההספקה המגיעה לירושלים. צילום שירית הספקה לירושלים צולמה מהאזור בו אנו עומדים כרגע. איננו יודעים מי הצלם שצילם ארוע זה. אלומ רגע כזה היה שעת אוושר בעיר. בשעה שווירת הגיעו לירושלים לאחר שעברה את תלאות הדרק בשער הגיא והגיעה שלמה לירושלים, פרצוו

חצפיה מראש הקסטל

מוציא .⁹

מוֹצָא וְהַיָּא מוֹצָא מִתְחַתְּ מַעֲרֵב נִתְן לְרֹאָת בּוֹמֶר הַהָר אֶת מוֹצָא עַלְיתָ. המוקם נזכר בתנ"ך בתקופת ההתנהלות בתחום נחלת שבט בניימין: י'מצפה והכפירה והמוֹצָא' (יהושוע יח כה). חיזוק לידעות על ההתיישבות שהייתה כאן, מצאו חופרים שערכו כאן חפירות ארכיאולוגיות, במהלך שנות ה-1990. ההתיישבות במקום נעשתה סביר מעין שיפיק מים הנקרא מואץ. במהלך הבית השני ירדו לכאן חובשי ירושלים ללקוט ערכות לחקלאות והן לזרכים אחרים. בתקופת הבית השני ירדו לכאן חובשי ירושלים שגדלו כאן על גדרות הנחל וסמוך למעיין: 'מצות ערכה כייז? מקום היה למטה מירוחלים נקריא מואץ. יוזדרין לשם ולמלךין ממש מודרביות (עופים) של ערבה ובאיין ווקפין אונן בציידי המזבח'... (משנה, סוכה ד ה). הרומים קראו למקום 'קולוניה אמרוס', וכן 'שבו חילים משוחררים מהזבח הרומי'. בקיצור נקרא המקום קולוניה [קולוניה] מושבה של חיילים רומיים שישבו במקום ועבדו בחקלאות, בדומה להאהזהות נהיל של היום. שם ונשמר בשם הכהר הערבי שהיה במקום עד לתקופת מלחמת השיחورو שנקרו קלוניה. תחילת ההתיישבות היהודית במקום החל בשנת 1858. בזמן זה רכשה משפחת ילין חלקת אדמה מערבי קלוניה מתוך מגמה להקים אחוזה קללאית. רכישת קרקע על ידי נתינים זדים שאינם תורכים היהיטה קשה ולכך נעזרו הרוכשים בקונסיל האנגלי ג'יימס פין ותווך התהייעות עמו נרכשה

רצוי להציגו שאנו רואים גם חשיבותם הנושא לאחר החזרה לכיתה. יש שוב מקום לחזור ולהזכיר את שריאנו ולהוסיף פרטים שלא הוכרו במהלך הסיור. מסכת שלמה של חנינה לפני הסיור, ביצוע הסיור בשדה וסיכוםו לאחר מעשה משלימים את התמונה למכלול שלם, שייעשוו את התלמיד בתוכן מגן, שהוא הבסיס העיוני והתרבותי לחגיגות יומם העצמאיות.

לא נכננו במסגרת זו לשיקולים של גיל, הצינו את החומר הבסיסי ואת הפרשנות לגבי כל אחר ואטר. סומכים אנו על המורים שירדו לבחור את הראווי לכיתתם. אולם בקורס הכלליםGIS ישנה ברורה מאוד. יש מקום לשלב את הכתוב עם המראה. הבאנו קטיעים הקשורים בדרך, מהם קטעי יומן ומהם ספרות פפה. סבוים אנו כי השימוש על רקע מקומות התרחשותם יפה מאיין כמו לחיבור החוויה הספרותית, הגיאוגרפיה וההיסטוריה.

ביבליוגרפיה

- אביגדוריאכידב, ה', דרך שחילנו, מימנה של מלות שירות, תל אביב תשמ"ח.
 בן אריה, י', עיר בראשית תקופת ירושלים תשל"ט.
 בן גוריון, ד', ירושלים במלחמה, נאות, מ', (עדכ.), ירושלים תש"ח, ירושלים תשמ"ג, עמ' 2-8.
 ברמן, ש', מסעotta שמונן, ארץ ישראל 1870 (תרגום דוד ניב), ירושלים תש"ם.
 גולני, י', מימנו של נהג תש"ח, תל אביב תשל"ט.
 יצחקי, א', לטנון, המערה על הדרך לירושלים, ירושלים תשמ"ב.
 יצחקי, א', דרך ברמה, המערה על הדרך לירושלים תש"ח, תל אביב 1993.
 לוי, י', (לוצח), תשעה קבוץ, ירושלים בקרבות מלחמת העצמאויות, תל אביב תשמ"ג.
 עגנון, ש",י, חמול שלשים, ירושלים תשכ"ז.
 רוגב, י', 'היכן הרצל לא נתע אoro?', טבע וארץ כה / 6 (תשמ"ז), עמ' 49-51.
 תולדות מלחמת הקוממיות, מערכות 1968, עמ' 143-157.

לבירה תושבי העיר הנצורים שמחים להקלת קתנה שהביאו עימם אותם מוביילי שירות. נקורה סואנה זו כיום הייתה בעבר פחה של תקופה לנצורים. בתקופה זו מסתים הסיור שלנו ששילב בתוכו. מעט היסטוריה והרבה מחשבה לגבי הדרכן אל העיר שעברה גילגולים במשך מאה וחמשים השנה האחרונות.

שירות אספקה בכניסה לעיר

הערות DIDKTIONE למתайл

סיור זה הוא סיור נושא לאורך ציר ברור ומוגדר ומתואם כהכנה או כסיכון ללימוד ההיסטוריה של הדרך לירושלים בהדגשת חוקפת מלחמת השיחורו. סיור זה ניתן לשלב קטעי הליכה קצרים, ברכס השירות או רכס המשלטים. לקרה ביצוע הסיור מומלץ לעורך פרק הכנה שיבחר את הרקע ההיסטורי לתולדות המלחמה והנתונים המקדימים של התקופה, בהם עסקנו כאן רק ברמזה. לאחר הבנת הרקע, המוכנות למראות הסיור נעשית ברורה יותר.